

Aleksandar Mavrocordatos Exaporite, glavni dragoman i tajni savjetnik Porte: dubrovačka iskustva*

Vesna Miović

Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku

vesna.miovic61@gmail.com

Sažetak

U vrijeme kada je Aleksandar Mavrocordatos bio glavni dragoman i tajni savjetnik Porte (1673-1709), Dubrovčani su proživljavali najteže i najizazovnije trenutke u odnosima s Osmanlijama. Kako je kao posrednik, prevoditelj, pregovarač i savjetnik bio u sjeni, njegov značaj za Dubrovačku Republiku dosad nije dovoljno jasno utvrđen. Tek nakon arhivskog istraživanja za potrebe ovoga rada, u potpunosti usmjerenoga na Mavrocordatosove aktivnosti, rekonstruirana je važna, u pojedinim trenucima i presudna uloga tog iznimnog diplomata u povijesti osmansko-dubrovačkih odnosa. Rad o iznimnome čovjeku, Aleksandru Mavrocordatosu, s neizmjernim sam zadovoljstvom pisala u čast iznimnome čovjeku, Ekremu Čauševiću. Ekrem-hodža mi je otvorio vrata u zanimanje bez kojega danas ne bih mogla zamisliti svoj život. Svaki dan se toga sjetim.

Cljučne riječi: Osmansko Carstvo, Dubrovačka Republika, Fanarioti, glavni dragomani Porte, Aleksandar Mavrocordatos

1. Uvod: Fanarioti, glavni dragomani Porte

Fanarioti, kojima je pripadala obitelj Mavrocordatos, bili su uspješni i jako bogati trgovci, uglavnom grčkog podrijetla, a naziv su dobili po istanbulskoj četvrti Fener, gdje su se u 17. stoljeću počeli doseljavati i graditi raskošne kuće. Bili su elita grčkog pravoslavnog *milleta* koja se smatrala potomstvom bizantskih careva i aristokracije, Osmanlije je priznavala legitimnim sljednicima Bizanta i potiho razmatrala nenasilne mogućnosti njegove ponovne uspostave i vidove osmansko-grčkog partnerstva. Njezin politički utjecaj u Carstvu bitno je osnažen 1661, kada je Fanariot Nikousios Panagiotis imenovan glavnim dragomanom Porte. Fanarioti su taj visoki

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom br. 5527.

položaj držali sve do grčkog rata za neovisnost 1821.¹ Od 1711. dobar dio njih nagrađivan je položajem guvernera (*hospodara*) Moldavije, a nekoliko godina kasnije i Vlaške.²

Više je razloga za takav uspon Fanariota. Rast utjecaja europskih zemalja kroz trgovinu, politiku i diplomaciju nagnao je Osmanlije na rafiniranije sudjelovanje u vanjskoj politici. Ključne osobe u komunikaciji s kršćanskom Europom postali su reis-efendija (*reisülküttap*), kojega bismo mogli nazvati osmanskim ministrom vanjskih poslova, i glavni dragoman Porte. Dragomani nisu bili samo prevoditelji, nego i poslanici u europske zemlje i diplomatska spona između velikog vezira i stranih diplomata i konzula. Fanarioti su savršeno odgovarali tim potrebama jer su bili lojalni Carstvu, vrhunski obrazovani u uglednoj školi Carigradske patrijaršije u Feneru i na talijanskim sveučilištima i odlični poznavaoi političke scene europskih zemalja čije su jezike tečno govorili (Camariano, 1970: 22-26. Irmscher, 1999: 1005. Papachristou, 1992: 6. Livianos, 2000: 3-12. Janos, 2005: 177-189. Philliou, 2011: 36-44, 236-239. Extremera, 2014: 397).

Pripadnici fanariotskih obitelji Argyropoulo, Ghika, Kallimaki, Karaca, Mavrocordatos, Muruzi, Panagiotis, Soutso, Ypsilanti, stoljeće i pol su sudjelovali u kreiranju osmanske vanjske politike i diplomacije, a najslavniji među njima je Aleksandar Mavrocordatos (1641-1709).³

2. Aleksandar Mavrocordatos

Aleksandar Mavrocordatos bio je sin Nicolaosa, trgovca svilom s Kiosa koji se nastanio u Istanbulu, i Roxandre Scarlatos, Istanbulčanke iz Fenera, kćeri glavnog trgovca i snabdjevača mesom sultanova dvora.⁴ Osnovno obrazovanje stekao je u školi Patrijaršije. Izgleda da je, uz grčki i osmanski turski, već tada vladao i arapskim i perzijskim jezikom. U grčkom koledžu St. Athanasius u Rimu učio je retoriku, filozofiju, teologiju, geometriju, latinski, talijanski, francuski, moguće i njemački

¹ Fanarioti su radili i kao dragomani osmanske flote, dragomani osmanske vojske i dragomani Moreje (Philliou, 2011: 44, 236-239).

² Vojvode (*domn* ili *voievod*) Vlaške i Moldavije biralo je tamošnje plemstvo, a potvrđivao sultan. Da učvrste vlast u tim kneževinama smještenima na vrlo osjetljivom području, na granici s Austrijancima i Rusima, osmanske vlasti počele su 1711. same postavljati guvernera s titulom *hospodara*. U pravilu su birale Fanariote, a više njih prije toga je vršilo dužnost glavnog dragomana Porte (Livianos, 2000: 8. Philliou, 2011: 44, 236-239).

³ Prezime Mavrocordatos bilježilo se u raznim varijantama, a u dubrovačkim arhivskim izvorima javlja se Maurocordato, Mauro Cordato, Mauro Cordati, Cordati, Guardati (*DA* 17, sv. 1784a, br. 22; sv. 1839, br. 43, 44). Prema majčinom prezimenu Scarlatos, spominje se i kao Iskerletzade Aleksandar Mavrocordatos (*Encyclopedia of the Ottoman Empire*, 2009: 309), a u dubrovačkim izvorima kao *Scarlet ogbli* (*DA* 17, sv. 1834, br. 10).

⁴ Roxandra Scarlatos prije toga je bila udana za vlaškog vojvodu Aleksandra Coconula (Bartcostas, 1973: 393).

jezik. Na sveučilištima u Padovi i Bologni studirao je medicinu, filozofiju i književnost. Doktorirao je 1664. na osporavanoj Harveyevoj teoriji cirkulacije krvi, koju je podržao i razradio. Teza je objavljena u više navrata, zadnji put 2010. u Grčkoj.⁵

Već sljedeće godine Mavrocordatos se vratio u Istanbul i zaposlio kao profesor u školi Patrijarhata, a pretpostavlja se da ju je i vodio. Vršio je više važnih dužnosti u Patrijaršiji, između ostalog, posredovao je u odnosima patrijarha i Porte. Oženio se Sultanom Chrysoscoleos, unukom moldavskog vojvode, i s njom imao tri kćeri i pet sinova.⁶ Uspješno je liječio članove uglednih osmanskih obitelji i privukao pažnju dostojanstvenika Porte, tako da ga je glavni dragoman Panagiotti, također liječnik,⁷ 1671. zaposlio kao svoga tajnika. Kad je Panagiotti 1673. preminuo, Mavrocordatos je stupio na njegov položaj. Obojicu je postavio veliki vezir Fazil Ahmed-paša Ćuprilić (Köprülü), vrlo sposoban general, državnik i reformator radoznala uma, spreman slušati njihova mišljenja i spoznaje ne samo na polju politike i strategije, nego i znanosti (Stourdza, 1913: 30, 33, 92. Bartsocas, 1973: 392-394. Irmscher, 1999: 1007. Livanios, 2000: Janos, 2005: 191-194. Extremera, 2014: 399, 400. Çalıřır, 2016: 136-144).

Kao glavni dragoman Porte, Mavrocordatos je nastavio s aktivnostima u Patrijaršiji. Bio je suosnivač njene nove akademije, namjeravao je otvoriti neku vrstu javne knjižnice, a nastavio je i sa znanstvenim radom. Sačuvani rukopisi i tiskana djela, svi na grčkome, pokazuju da je izučavao retoriku, filozofiju, filologiju, teologiju, astronomiju, politiku i povijest. Njegova gramatika grčkog jezika koristila se u grčkim školama i akademijama, a djela iz retorike ocijenjena su kao "katekizam govorničva" (Camariano, 1970: 17-20. Bartsocas, 1973: 394, 395. Irmscher, 1999: 1006. Păun, 2008: 76, 80. Extremera, 2014: 400. WDL, 2018).

U osmansku diplomaciju Aleksandar Mavrocordatos je uveo finoću, gospodске manire i, što je najvažnije, poštivanje i uvažavanje riječi sugovornika. Strani diplomati govorili su da njegova dostojanstvena i plemenita pojava izaziva poštovanje i divljenje. Svjesni da bez njegove naklonosti nema uspješnih razgovora s velikim veziriom, svi su

⁵ Mavrocordatosova teza *Pneumaticum instrumentum circulandi sanguinis sive de motu et usu pulmonum* na latinskome je objavljena 1664. u Bologni, 1665. u Frankfurtu, 1682. i 1870. u Leipzigu. Talijanski prijevod objavljen je 1965. u Firenzi, a grčki 2010. u Ateni (Mavrocordatos, 1965. Bartsocas, 1973: 392, 393. Mavrocordatos, 2010. Etker, 2017: 141-149).

⁶ Sin Skarlat (r. 1678) koji se oženio Ilinkom, kćeri vlaščkog vojvode Konstantina Brancovana, u mladoj je dobi preminuo bez nasljednika. Ni sinovi Konstantin (r. 1675) i Aleksandar (r. 1686) nisu imali nasljednike. Nakon položaja glavnog dragomana Porte, Nikola je bio *hospodar* Vlaške, a onda Moldavije, dok je Janaki, nakon odlaska s Porte, vladao Vlaškom. Kći Roksandra, koja je dobila ime po svojoj rano preminuloj sestri, udala se za Matiju Ghicu, sina vlaščkog vojvode. Helena se udala za moldavskog vojvodu Rosertija (Stourdza, 1913: 445).

⁷ Panagiotti je studirao medicinu i astronomiju u Padovi. Po povratku u Istanbul, radio je kao dragoman u konzulatima zapadnoeuropskih zemalja (Extremera, 2014: 398. Çalıřır, 2016: 136, 137).

mu iskazivali pažnju. Znajući da je bibliofil, poklanjali su mu knjige. Iz Stourdzine iscrpne obrade Mavrocordatosovih odnosa s Francuzima, Rusima i Austrijancima reklo bi se da je bio posebno sklon Rusima i da se otvoreno i uspješno zalagao za interese Grka, naročito za pravo na čuvanje Svetog groba. To je najviše uznemiravalo Francuze, pa su posebno nastojali steći Mavrocordatosovu naklonost. Francuski mu je kralj u nekoliko navrata dodjeljivao pravo na redovni godišnji honorar,⁸ a onda ga, razočaran, ukidao, jer je Mavrocordatos pružao manje od očekivanoga. Povjesničari se slažu da sve te Mavrocordatosove akcije nisu dovele u pitanje njegovu lojalnost Osmanskom Carstvu. Navode ga, također, kao protivnika rata i razboritog pregovarača koji je znao izmiriti zavađene strane (Stourdza, 1913: 29, 33-82. Camariano, 1970: 26, 27, 63. Papachristou, 1992: 11. Irmscher, 1999: 1008. Livanios, 2000: 3, 12. Păun, 2008: 87. Extremera, 2014: 401). O Mavrocordatosovoj diplomatskoj vještini svjedoči i opstanak na položaju glavnog dragomana i tajnog savjetnika Porte u razdoblju od 1673. do smrti 1709, u kojemu se izmijenilo čak dvadeset velikih vezira. Dvojica su mu ozbiljno ugrozila život i karijeru. Kara Ibrahim-paša ga je strpao u zatvor (1684/5), a nemilost Fazil Mustafa-paše Ćuprilića izbjegao je dugim boravkom u Beču (1688/92).⁹

Zbog Mavrocordatosove duge i lojalne službe i dobrog savjetovanja, a ono se sigurno tiče zalaganja za sklapanje mira (Stourdza, 1913: 46), sredinom 1698. sultan Mustafa II. dodijelio mu je naslov *mahrem-i esrar*, pa je tako postao tajnim savjetnikom Porte.¹⁰ Iz tog naslova nastao je poznati Mavrocordatosov nadimak *Exapo-*

⁸ Europske zemlje koje su bile u dobrim odnosima s Osmanlijama, baš kao i osmanski neprijatelji, nudili su dragomanima Porte redovite plaće i bogato ih darivali samo da ih pridobiju, ili barem izbjegnju njihovu nesklonost. Sultan i veziri uglavnom su znali da njihovi dragomani posluju s kršćanskim svijetom. Kroz informacije (i dezinformacije) koje su dragomani davali Europljanima, sultan i veziri imali su priliku slati poruke i upozorenja i prijateljima i neprijateljima (Miović, 2020: 90).

⁹ Veliki vezir Kara Mustafa-paša pogubljen je nakon neuspjele opsade Beča 1683, a svim njegovim bliskim suradnicima prijetila je nemilost Porte. Zbog spletke novog velikog vezira Kara Ibrahim-paše, Mavrocordatos, njegova majka i supruga dospjeli su u zatvor. Oslobođeni su 1685, nakon što je Mavrocordatos u sultanovu blagajnu uplatio velik novčani iznos. Koncem iste godine, opet je bio glavni dragoman Porte. Novi sultan Sulejman II. poslao je 1688. Zulfikar-efendiju i Mavrocordatosu u Beč da izvide mogućnosti sklapanja mira. Godine 1689, dok su još bili u Beču, novi veliki vezir Mustafa-paša Ćuprilić preusmjerio je osmansku vanjsku politiku prema ratovanju i ispočetka zaista polučio nešto vojnih uspjeha. Zulfikar-efendija i Mavrocordatos strepili su od povratka u Istanbul, a zaštitio ih je car tako što im je tek nakon smrti Fazil Mustafa-paše 1692. izdao dozvolu za odlazak iz Beča (Camariano, 1970: 34-37. *Relazioni di Ambasciatori Veneti*, 1996: 737-743).

¹⁰ U pismima Mavrocordatosu, Dubrovčani su mu se obraćali kao tajnom savjetniku i tajniku Porte (*Consigliere intimo e Secretario della felice Porta Ottomana* (Lett. Lev. sv. 66, f. 69; sv. 68. f. 120v,121). Neki povjesničari navode da je sultan Mavrocordatosu dodijelio i naslov "presvijetlog princa" (*prince illustrissime, illustrious prince*) (Stourdza, 1913: 30. Camariano, 1970: 43. Extremera, 2014: 401), dok Janos piše da ga je presvijetlim princem proglasio Leopold I. (Janos, 2005: 183). Teško je vjerovati da bi u pismima Mavrocordatosu dubrovačke vlasti propustile navesti taj naslov.

rite.¹¹ Na položaju glavnog dragomana Porte zamijenio ga je sin Nikola (Stourdza, 1913: 30. Camariano, 1970: 43. Irmischer, 1999: 1007. Janos, 2005: 183. Philliou, 2011: 51. Extremera, 2014: 401).

Nekoliko mjeseci kasnije, reis-efendija Rami Mehmed-efendija i Aleksandar Mavrocordatos, kao opunomoćeni poslanici, uputili su se na mirovne pregovore u Srijemske Karlovce.¹² Luka Barca, dubrovački konzul u Istanbulu, opisao je kako su se pripremali i zaključio da Osmanlije nikada nisu Austrijancima poslali tako raskošno opremljeno poslanstvo. Nije mogao vjerovati kako se Mavrocordatos pomno pripremao ne bi li se veličanstveno ukazao pred predstavnicima saveznika.¹³

Mavrocordatos se u Srijemskim Karlovcima zaista pokazao veličanstvenim. I suvremenici i povjesničari ističu ga kao daleko najmoćnijeg pregovarača, govornika i diplomata koji je Osmanskom Carstvu vratio nešto ugleda i spasio ga od propasti (Stourdza, 1913: 25. Novak, 1935: 147, 148. Camariano, 1970: 52. Samardžić, 1983: 497. Extremera, 2014: 401).

Sultan je bio vrlo zadovoljan uspjehom svojih predstavnika. Prema pismima Barce, u Jedrenima im je organiziran svečani doček. Glavni defterdar, ćehaja velikog vezira i mnogo čauša dočekali su ih pred ulazom u grad. Jahali su zdesna uz Rami Mehmed-efendiju, a slijeva uz Mavrocordatosu. Četiri age na čelu povorke u torbama su nosili primjerke mirovnog ugovora. Poslanike je u svojoj palači radosno i ljubazno primio veliki vezir. Ogrnuo ih je samurovinom. I sultan ih je radosno dočekao i ogrnuo ih samurovinom, izrazom poštovanja za uspjehe u pregovorima. Svi važniji veziri Porte iz dana u dan su darivali Rami Mehmed-efendiju i Mavrocordatosu opremljenim konjima.¹⁴ Car Leopold I, kojemu je sklapanje mira bilo važno, najviše zbog prijetećeg francuskog ekspanzionizma, Mavrocordatosu je poklonio 50.000 pijastera i komplet bizantskih kronika (Camariano, 1970: 53). Po povratku s mirovnih pregovora Mavrocordatos je bio priznat kao apsolutni autoritet osmanske vanjske politike.

U vrijeme kad je Mavrocordatos bio glavni dragoman i tajni savjetnik Porte, Dubrovčani su proživljavali najteže i najizazovnije trenutke u odnosima s Osman-

¹¹ Grč. *ex aporrison*: "od tajni".

¹² O ratu Svete lige protiv Osmanlija, mletačkom osvajanju dubrovačkog zaleđa i mirovnim pregovorima u Srijemskim Karlovcima opširnije: Ljubić (1880: 116-121), Radonić (1942: 493-496), Camariano (1970: 44-55), Foretić (1980: 193, 194), Stanojević (1982), Abou-El-Haj (2004: 83-113).

¹³ *Li apparechi, che fanno li Turchi da questa Ambasata ella puo credere, et io vi posso dire, che da che stà questo Imperio Ottomano simile Ambassata alli Imperiali non si è spedita. Stralascio di dire la pompa, che fa il Rais Effendi, e sua Corte numero sequito con fornimenti di cavalli, abiti, et altre grandezze; ma il Signor Maurocordato, che si apparecchia per mostrarsi maestoso agli Ambasciatori delli collegati una cosa incredibile* (DA 17, sv. 1784a, br. 100).

¹⁴ DA 17, sv. 1784a, br. 103. O svečanom dočeku i darivanju osmanskih i drugih pregovarača vidi i: Stourdza (1913: 53).

lijama, a on je aktivno sudjelovao u nalaženju rješenja i redovito kontaktirao s dubrovačkim vlastima, poklisarima na Porti i dubrovačkim konzulima u Istanbulu. Kako je kao prevoditelj, posrednik, pregovarač i savjetnik bio u sjeni, njegov značaj za Dubrovačku Republiku dosad nije dovoljno jasno utvrđen. Tek nakon arhivskog istraživanja za potrebe ovoga rada, u potpunosti usmjerenoga na Mavrocordatove aktivnosti, rekonstruirana je važna uloga tog iznimnog diplomata u povijesti osmansko-dubrovačkih odnosa.



Portret Aleksandra Mavrocordatosa preuzet iz Stourdza (1913)

3. Dubrovčani u raljama velikog vezira Kara Mustafa-paše

Kara Mustafa-paša zaratio je s Dubrovčanima još dok je bio kajmekam velikog vezira Fazil Ahmed-paše Čuprilića (1661-1676) jer je bio uvjeren da ga nisu primjerenom darivali. Prilika za osvetu pružila mu se nakon razornog potresa koji je 1667. pogodio Dubrovnik. Pozivajući se na osmanske zakone, koji nisu vrijedili za Republiku, htio je zaplijeniti imovinu dubrovačkih plemića izginulih bez nasljednika. U tom naumu nije uspio (Miović, 2003: 141-150). "Pljuske" je dobro zapamtio, a kad je stupio na položaj velikog vezira (1676-1783), netrpeljivost prema Republici pretvorila se u bijes koji su dostojanstvenici Porte uspoređivali s ognjem,¹⁵ a poklisarima je izgledao kao paklena furija (Samardžić, 1983: 340).

¹⁵ DA 17, sv. 1839, br. 27, 28.

Sultan Mehmed IV, koji je izbjegavao Istanbul i bio opsjednut lovom, upravljajući državom i vanjskim poslovima prepustio je Kara Mustafi i vjerovao njegovim procjenama i sugestijama. Kara Mustafa ga je potpuno izolirao i planirao ukloniti sve koji su mu bili bliski, a posebno vezire Musaip-pašu i Husein-pašu i glavnog konjušara Sulejman-agu. "Car je samo u imenu, a vezir je i car, i sve što hoće", pisali su dubrovački poklisari, a najviše ih je zaprepastilo iskustvo u jednoj audijenciji kod Kara Mustafe. Kao da su u audijenciji sultanu, uveli su ih kapidžije držeći ih za ruke i doveli do vezira da mu poljube haljine.¹⁶

Bez imalo pretjerivanja može se reći da je Kara Mustafa neobuzdano divljao u susretima sa stranim diplomatima. Poklisari su detaljno popisali desetke tisuća talira koje je ucjenama izvukao od Francuza, Engleza, Nizozemaca, Mlečana.¹⁷ Što se tiče Dubrovčana, čim je stupio na položaj velikog vezira optužio ih je da su bosanskim trgovcima u vrijeme Kandijskog rata povećali carine.¹⁸ Tražio je odštetu, stalno mijenjao iznose, a najviši je iznos bio 2.150.000 talira, to jest oko 70 dubrovačkih godišnjih harača od 12.500 zlatnika. Prema dosad utvrđenim činjenicama, Dubrovčani su u tom ratu učinili suprotno i baš muslimanskim trgovcima pružili olakšice i povlastice (Miović, 2003: 152). Ali, to nije značilo ništa: "prid njim nijedan vaš razlog mjesta neima".¹⁹ Slijedio je rat živaca. Dubrovčani su upregnuli sve svoje diplomatske vještine da mu dadu što je moguće manje. S druge strane, Kara Mustafin cilj bio je izvući iz Dubrovnika što je moguće više a da ga ne uništi, jer toliko daleko ipak nije smio ići: "... zasve da je ovi čovjek zo, ne smije od Cara da vam ništa učini".²⁰

Osmanlije od Bosne do Istanbula bili su uvjereni da su Dubrovčani neizrecivo bogati, a sad su se, pljačkom bosanskih trgovaca, još više obogatili: "...Dubrovčani imaju jednu veliku kulu koju su nasuli, i zakopali punu cekina a sve to što su od Turaka nepravo uzeli, i tu ni se može rijeti da jesu dvije, ni četiri, ni šes, ni deset hiljada kesa,²¹ ma temu nije broja ni hesapa, zato kada im se uzme dvije, i tri tisuće kesa to im se neće ni poznati."²²

Dubrovačani su tvrdili da je optužba lažna i podsjećali da su zbog dugotrajnih ratova u zaleđu i posljedica potresa 1667. spali na prosjački štap. Sultanu su uzalud pisali: "... Oto pod krilom tvoga Carstva više od četrsta godina nebivši učinili nikakve nevjere,

¹⁶ DA 17, sv. 1839, br. 3; sv. 1849, br. 13.

¹⁷ DA 17, sv. 1837, br. 4.

¹⁸ Opširnije o dubrovačkom sukobu s velikim vezirom Kara Mustafa-pašom vidi: Vučetić (1918: 163-188), Liepopili (1929: 125-146), Körbler (1929: 11-19), Radonić (1939: 871-995), Samarđžić (1983: 443-481), Zlatar (1992: 111-127), Miović (2003: 151-167).

¹⁹ Riječi vezira Ibrahim-paše (DA 17, sv. 1849, br. 13).

²⁰ Riječi glavnog sultanovog konjušara Sulejman-age (DA 17, sv. 1849, br. 11).

²¹ Jedna kesa (bursa) iznosila je 500 srebrnjaka.

²² DA 17, sv. 1839, br. 20.

običajni harač sved donosili, za laže i avanije neizmjerne sada tužno poginusmo...”²³ Naime, Kara Mustafa je blokadom dubrovačke granice potpuno paralizirao trgovački promet. Preispitivao je pravo Dubrovčana da osmanskim trgovcima naplaćuju bilo koji carinski namet. Prijetio je da će na Republiku poslati bosanskog beglerbega Ahmed-pašu s vojskom. Paša je bio neprijatelj Republike i na Porti se znalo da bi je rado uništio.²⁴

Nijedno dubrovačko pismo nije stiglo do sultana. U audijencijama sultanu prigodom predaje harača poklisarima nije bilo dopušteno izgovoriti riječ u obranu Republike.²⁵

Čehaja velikog vezira i reis-efendija, važni akteri u ovom sporu, nisu bili naklonjeni Dubrovčanima. Poklisari su shvatili da je reis-efendija podmukao i zato vrlo opasan. Obraćali su mu se materinjim jezikom jer je bio iz Sarajeva, a on je, kiselo se smijuljeći, s jednim okom otvorenim, a drugim zatvorenim, klimao glavom i tiho odgovarao: “...tako, tako, jes, jes.”²⁶ Čehaja, također rodom iz Bosne, vrijeđao ih je: “veće ste mi dodijali ne vidite li da vam glava ognjem gori...”, “...i košulja je od laža na vami vragovi đaurski.”²⁷

Dostojanstvenici Porte bosanskog porijekla uvijek su podržavali Dubrovčane. Reis-efendija i vezirov čehaja bili su izuzeci, i to u najgorem času. Svi drugi Bosanci iskazivali su im naklonost i pokušavali pomoći. Najviše se istaknuo glavni sultanov konjušar Sulejman-aga, koji je bio spreman pozajmiti novac i obećavao poduzeti sve što je u njegovoj moći. Napao je reis-efendiju: “Veće im si dušu izvadio, ostavi se od ove čeljadi, nemo rasrčit Gospodina Boga za njih na te.”²⁸ Podršku su izražavali i glavni defterdar (“Ne bojte se ja sam od vaše zemlje, ja nijesam prikomorac, ja ću nastojat svakako smirit vas”)²⁹ i nišandžija (“Ne cijeni da spim, bio sam i večeras u čohadara Careva koga sam bio molio da i on reče dobru riječ Caru danas”).³⁰ Dubrovčane su podržavali i veziri Ibrahim-paša, Musaip-paša, Husein-paša, Kara Ibrahim-paša.³¹

Većina dostojanstvenika Porte očito je bila na strani Republike. Oni su bili potpuno nemoćni i nisu se usuđivali sastajati s poklisarima u javnosti, nego su ih krišom, noću, primali u svojim palačama.³²

²³ *Lett. Lev. sv. 63, f. 225, 225v.*

²⁴ *DA 17, sv. 1839, br. 27.*

²⁵ *DA 17, sv. 1849, br. 13.*

²⁶ *A mio basto giuditio lo trovo perfidissimo e nemico implacabile perche il tutto che da me li fu detto parlavo in lingua nostra, a lui ben nota per esser da Sarajo, mi guardava con un occhio serato, et altro aperto, ridendo con riso sardonico, govoreci sotto voce, tako, tako, jes, jes, i sved klimajući glavom (DA 17, sv. 1834, br. 7).*

²⁷ *DA 17, sv. 1834, br. 3, 16.*

²⁸ *DA 17, sv. 1834, br. 7.*

²⁹ *DA 17, sv. 1834, br. 7.*

³⁰ *DA 17, sv. 1849, br. 14.*

³¹ *DA 17, sv. 1849, br. 13.*

³² *DA 17, sv. 1839, br. 3; sv. 1849, br. 13.*

Posredno ili neposredno, poklisari su službeno kontaktirali i pregovarali samo s velikim vezirom Kara Mustafa-pašom, njegovim ćehajom i reis-efendijom. Glavni dragoman Porte Aleksandar Mavrocordatos prevodio je na sastancima i posredovao u pregovorima oko iznosa odštete, posebno u razdoblju od proljeća 1678. do jeseni 1679, kada su poklisari Marojica Caboga, Đuro Buća i Sekundo Gozze bili u zatvoru Baba Džaferu.³³

Poklisari Caboga i Buća opširno su pisali o Mavrocordatosovoj susretljivosti i podršci. Prije nego što su završili u zatvoru, stalno su bili gosti u njegovoj kući. Posebno su cijenili to što ih je ugostio čak i na Božić pravoslavnih vjernika i, umjesto da slavi, bavio se dubrovačkim poslovima.³⁴ Obično bi im prenio neku odluku velikog vezira, ćehaje ili reis-efendije. Dugo bi raspravljali da definiraju odgovor koji bi on onda prenio Porti. Detaljni opisi rasprava u Mavrocordatosovu domu pokazuju da je istančanim pregovaračkim nervom pazio da odgovori ne budu ispod granice prihvatljivosti. Bio je vrlo oprezan i kad je prevodio pred Kara Mustafom. Poklisar Rafael Gozze uvjeravao je 1680. Kara Mustafu da su mu Dubrovčani pokorni i da će poštovati njegova naređenja. Kako je vezir bio na rubu eksplozije zbog dubrovačke nepokornosti i nepoštivanja njegovih zahtjeva, Mavrocordatos te riječi nije preveo. Gozze se okrenuo svome dragomanu i dao mu znak da on prevede, a Mavrocordatos ga je srećom uspio spriječiti.³⁵

Kara Mustafa je vrlo brzo odustao od početnih vrtoglavih suma, pa se najviše raspravljalo o novom iznosu odštete. Poklisari su uporno opisivali dubrovačko siromaštvo, a Mavrocordatos odgovarao da s takvom porukom neće ništa postići. Predlagao im je da Dubrovčani rasprodaju sve što mogu, čak i stoku i namještaj. Poklisari su odvratili da se tako ogoljena država nikada više ne bi mogla oporaviti. Tražili su vrijeme, konje i kurire za konzultacije sa Senatom, bez čije dozvole nisu smjeli pristati ni na koji iznos. Spremajući se prenijeti poruku, Mavrocordatos im je kazao da je kao kršćanin dužan učiniti sve što je u njegovoj moći. Rado će im dati 5.000 talira jer bi mu bila čast da pomogne tako staroj kršćanskoj državi. Bio je iskren i govorio istinu: uspio je smekšati Kara Mustafinog ćehaju i reis-efendiju. Zajedno su otišli Kara Mustafi i preklinjali ga da se smiluje i promisli o iznosu koji će Dubrovčani moći podnijeti. Početkom 1678. sultan je izdao ferman da u njegovu blagajnu moraju uplatiti 100.000 talira, a 50.000 dati Kara Mustafi, drugim vezirima Porte i navodno oštećenim bosanskim trgovcima.³⁶ Kurir Porte hitno se uputio u Dubrovnik i vlastima predao ferman i Mavrocordatosovo pismo

³³ Predviđajući da će ih Kara Mustafa zatvoriti, Caboga i Buća spominjali su zatvor Sedam kula, u kojemu su uobičajeno robijali strani diplomati. Ali, zatvoreni su u Baba Džafer, u ćeliju s dvanaest razbojnika osuđenih na smrt vješanjem (Miović, 2003: 161).

³⁴ *DA* 17, sv. 1839, f. 27.

³⁵ *DA* 17, sv. 1834, br. 7.

³⁶ *DA* 17, sv. 1839, br. 27, 28.

s preporukom da se snađu kako znaju i umiju jer će izgubiti dragocjenu slobodu. Vlasti su mu odgovorile da sloboda stvarno jest važnija od sveg blaga, ali one ga nemaju pa ga ne mogu ni dati da bi je sačuvala. Zamolile su Mavrocordatosu da Kara Mustafi opet, po tko zna koji put, opiše silno dubrovačko siromaštvo i nastavi pomagati poklisarima.³⁷

Nakon negativnog dubrovačkog odgovora u proljeće 1678, Caboga i Buća završili su u Baba Džaferu. Pregovori su se nastavili posredstvom dubrovačkih dragomana i Mavrocordatosu. Kara Mustafa je nastavio s pritiscima i podvalama. Proširio je lažnu vijest da su poklisari pristali na iznos od 140.000 talira i po Mavrocordatosu im poslao potvrdu na potpis. Odbiju li, bosanski beglerbeg će okupirati Republiku i sasjeci vlastelu. Odvratili su da ništa nisu obećali jer znaju da se u Dubrovniku ne može skupiti ni 5000 talira. Neka Mavrocordatos tu poruku ukleše u mramor kako bi se izbjegli novi nespozazumi.³⁸

I dubrovačke vlasti reagirale su hladnokrvno. Mavrocordatos im je pisao o Kara Mustafinim namjerama da osvoji ili proda Republiku. Odgovor je glasio: područje Republike, traka od 80 milja dužine (oko 160 km) s pogledom na more, golet je koja rađa samo kamenje. Ako je Osmanlije osvoje, ostat će bez harača, a za njeno čuvanje i održavanje trebat će im više od prihoda iz hercegovačkog sandžaka. Ponude li takvu Republiku na prodaju, nitko im neće dati više od 500 talira. Krene li osmanska vojska na nju, narod će se razbježati, a neki su već pobjegli.³⁹

Prijetnja napuštanjem Republike bila je toliko djelotvorna dubrovačka diplomatska metoda u iznimno kriznim situacijama, da su se i sami poklisari čudili.⁴⁰ Mavrocordatos je došapnuo poklisarima da bosanski beglerbeg nije dobio nalog da napadne Republiku, već da istraži namjeravaju li je Dubrovčani napustiti i razmisli što će u tom slučaju poduzeti.⁴¹ Važno je bilo i to što su Dubrovčani navrijeme uplatili harač za 1678. i time potpuno izoliranom sultanu pokazali da su njegovi vjerni haračari (Samardžić, 1983: 480).

Konačni dogovor postignut je u drugoj polovini 1679. Dubrovčani su obećali isplatiti 60.000 talira sultanu i 10.000 Kara Mustafi, ističući da ih ne daju za odštetu već samo da opet pridobiju milost Porte. Sve su isplatili do početka 1682. godine. Uvijek su lažno tvrdili da su siromašni, ali sada su govorili istinu: mito koje

³⁷ *Lett. Lev.* sv. 63, f. 169, 169v.

³⁸ *DA* 17, sv. 1839, br. 43.

³⁹ *Lett. Lev.* sv. 63, f. 206-207v.

⁴⁰ Nakon potresa 1667, kada je Kara Mustafa htio zaplijeniti imovinu plemića izginulih bez nasljednika, poklisari su ga upozorili da će Dubrovčani u njegovu postupku prepoznati sultanovu nemilost, napustiti državu i prepustiti je Mlečanima. Prijetnja je djelovala toliko snažno da je i samim poklisarima bilo teško povjerovati. Preplašeni Kara Mustafin čehaja rekao im je: "Nije potrebno da bježite iz Dubrovnika jer valjda vidite koliko vas sultan voli, (...) nije potrebno da na drugim stranama svijeta tražite bolju sreću" (Miović, 2003: 149, 150).

⁴¹ *DA* 17, sv. 1839, br. 41.

su u ovom sukobu davali bilo je mizerno, a obećani novac jedva su skupili.⁴² Dok god nisu isplatili i zadnji talir, osam je poklisara bilo izloženo najgorim kušnjama kojima su, spremni umrijeti za Republiku, odoljeli i glasno ponudili glavu na panj.⁴³ Nikolica Bona je zaista i dao život. U kolovozu 1678. preminuo je u zatvoru u silistrijskoj tvrđavi. Izboru zapravo nisu imali. Vratiti se u Dubrovnik neobavljena posla značilo je suočiti se s kaznama i bijesom Senata.⁴⁴ I koliko god neki njihovi istupi na Porti možda bili loši i nevjeshi (Samardžić, 1983: 444, 448, 451), koliko god se međusobno sukobljavali, čak i tukli, činjenica je da su taktikom dobivanja na vremenu, u ratu živaca pobijedili (Miović, 2003: 153-158, 162-166).

U ovom sukobu podršku Republici pružali su gotovo svi strani diplomati, Austrijanci, Poljaci, Nizozemci, Mlečani, Englezi.⁴⁵ Sudbina Dubrovnika bila im je glavna tema zato što su iz nje pokušavali iščitati što slijedi njihovim državama. Svi su bili meta Kara Mustafine nezajažljivosti, ali ih je njegov nasrtaj na Dubrovnik ozbiljno zabrinuo. Cijela kršćanska Europa bila je duboko uznemirena zbog velikih priprema osmanske ratne flote i Kara Mustafa-pašinih osvajačkih apetita. Smatralo se da namjerava osvojiti Dubrovnik, iz čijih bi luka lako napao prvo južnu Italiju. Da isposluje sultanovu dozvolu za napad, nagovorio je bosanske trgovce da lažno svjedoče o previsokim dubrovačkim carinama u Kandijskom ratu i tražio iznose za koje je znao da ih Dubrovčani neće moći isplatiti (Samardžić, 1983: 443-465). Europa je bila zabrinuta čak i nakon što je Kara Mustafa odustao od početnih zahtjeva, kada je postalo sasvim jasno će pristati na bilo koji iznos koji su Dubrovčani u stanju platiti. Europa je bila i razjedinjena i nespremna pružiti išta više od sućutnog tapšanja po dubrovačkom ramenu.

Dubrovočani su takvu kršćansku Europu jako dobro poznavali. Iako su ozbiljno računali na pomoć Austrije, na poprištu su se oslonili na svoje snage, a kad se podvuče crta, jasno je da im je samo Mavrocordatos mogao pružiti konkretnu pomoć i podršku. Kao predstavnik Kara Mustafe bio je dužan spriječiti produbljivanje sukoba i dati sve od sebe da se što prije definira iznos novca koji će objema stranama biti prihvatljiv. Uspješno je izvršio dužnost, a neki potezi i izjave jasno govore da je njegova sklonost Dubrovčanima sve više rasla. Da li ga se dojmila dubrovačka samoubilačka

⁴² DA 17, sv. 1834, br. 7, 10, 16.

⁴³ DA 17, sv. 1839, br. 27, 43.

⁴⁴ Kara Mustafa-paša ispočetka je preispitivao pravo Dubrovačana da osmanskim trgovcima naplaćuju carinu. Odustao je i obećao im *hatt-i hümayun* o pravu naplate carine, ali je stalno otezao. U jednom razgovoru s Kara Mustafinim čehajom, Caboga je kazao: "Sultanum nami će naša Gospoda glavu osjeć, kada im ne odnesemo Hatehumaju, koju nam obeća dati, i to po riječi čestitoga Vezijera i tako smo pisali našoj Gospodi, što da inako slijedi mi smo sasmice poginuli." Čehaja mu je odvratio: "A ti ako ne smiješ otiti ostani ter se poturči." (DA 17, sv. 1834, br. 7). U Caboginim riječima kojima je htio isprositi milost, bila je bar trunka istine.

⁴⁵ DA 17, sv. 1834, br. 7; sv. 1839, br. 15, 33; sv. 1849, br. 3.

tvrdoglavost, je li radio za “kršćansku stvar”,⁴⁶ jesu li ga dirnule dubrovačke verbalne bravure o jađu, siromaštvu, Kara Mustafinoj nepravdi, teško je reći. Jedino je sigurno da nije radio za novac. U nekoliko godina teškog truda dobio je nešto atlasa, šećera i bačvicu dubrovačke malvasije, a od poklisara Rafaela Gozze škrte i dozirane informacije o kršćanskome svijetu na čemu je bio neobično zahvalan.⁴⁷

4. Susret u Beogradu: isplata harača u lošim srebrnjacima

Neuspjelom Kara Mustafa-pašinom opsadom Beča 1683. počeo je austrijsko-osmanski rat. Godinu dana kasnije, uključile su se Venecija i Poljska, a zatim i Rusija. Venecija je s Leopoldom I. sklopila ugovor da će joj pripasti sve što osvoji u Dalmaciji i zaleđu. Dubrovački poslanik hitno je otputovao u Beč i sklopio ugovor kojim je car Republiku uzeo pod zaštitu. Dubrovčani su se obavezali da će nastaviti plaćati tribut od 500 zlatnika Austriji, što su obustavili nakon Mohačke bitke 1526. Nastavit će ga plaćati čim Osmanlije budu uklonjeni iz dubrovačkog susjedstva. Zauzvrat su računali na austrijsku zaštitu od Mlečana, nadali se austrijskoj pobjedi u Bosni i Hercegovini, očekivali oslobođanje od osmanskog pritiska ili barem smanjenje harača.

Dubrovčani su počeli plaćati tribut već 1686, kada je Austrija osvojila Budim. To su uspijevali kriti do veljače 1687, kada je car poslao u Dubrovnik svoga rezidenta (Miović, 2003: 186). Tada su Mlečani doznali da je Austrija uzela Republiku pod zaštitu. Novi austrijsko-dubrovački odnosi više se nisu mogli kriti ni od Osmanlija, kojima je hitno trebalo skrojiti opravdanje. Dubrovčani su godinu dana kasnili s uplatom harača. Sada im je bilo jasno da ga smjesta moraju predati, a skoro pola su htjeli platiti nekvalitetnim dubrovačkim dinarićima.⁴⁸ Da zaobiđu Istanbul, opravdanja i molbe uputili su prijatelju Republike, velikom veziru Sari Sulejman-paši, koji se kao general osmanske vojske nalazio u Beogradu. U vrijeme sukoba s Kara Mustafom taj paša bio je glavni sultanov konjušar (Uzunçarşılı, 1995: 425) koji je tješio poklisare, plakao kad im nije mogao pomoći,⁴⁹ nudio im novac, a jednom im ga je zaista i pozajmio.⁵⁰

⁴⁶ Neki Mavrocordatosovi suvremenici, isto tako i povjesničari, tvrde da je Mavrocordatos bio nepokolebljivi neprijatelj katoličanstva (Camariano, 1970: 25. Livianos, 2000: 2, 3).

⁴⁷ *DA* 17, sv. 1834, br. 7, 10; sv. 1849, br. 13. *Lett. Lev.* sv. 64, f. 86.

⁴⁸ Osim 20-ih godina 17. stoljeća, kada su plaćali u talirima, dubrovački harač uvijek se sastojao od 12.500 raznih vrsta zlatnika. Od 30-ih godina 17. stoljeća plaćali su ga u zlatnim ungarima (Miović, 2003: 178-185).

⁴⁹ Kada ga je 1681. Kara Mustafa prognao iz Istanbula, Sulejman-aga obavijestio je poklisare da im više neće moći pomagati. Glasno je zaplakao: “Elčija mene sram, i stid od tebe, i od tvoje Gospe, da me ova nevolja, i tuga nije našla, ne bih pomanjko mojoj riječi, zato pozdravi Gospodu, i piši im sve ovo.” (*DA* 17, sv. 1834, br. 10).

⁵⁰ *DA* 17, sv. 1839, br. 78.

Senat je smjesta donio odluku da će Sulejman-paši poslati Marojicu Cabogu, i to kao privatnu osobu a ne kao poklisara. U vrijeme sukoba s Kara Mustafom njih su se dvojica prijateljili i, ne zna se točno kada, pobratimili.⁵¹

Jednako je važno da je tada u Beogradu bio i glavni dragoman Porte Aleksandar Mavrocordatos, kojega je Sulejman-paša veoma cijenio i smatrao svojim glavnim savjetnikom.⁵²

Caboga je tada bio pedesetsedmogodišnjak vrlo lošeg zdravlja. Zbog napadaja gihta već je u Mostaru morao na tjedan dana prekinuti putovanje. Ruke su mu se toliko tresle da nije mogao držati pero, pa je pisma vlastima diktirao svome dragomanu Luki Lučiću.⁵³

Prema Caboginim riječima, Sulejman-paša ga je dočekao srdačno kao da mu je otac ili brat. Caboga mu je prenio pozdrave vlastele i predao atlas i sukno na dar. Vezir ga je upitao zašto kasne s haračem, jer sultan već sumnja da su se odmetnuli. Odvratio je da su Dubrovčani u financijskim problemima zbog Kara Mustafinih ucjena. Ungare za harač kupuju u kršćanskim zemljama, a one im ih sada ne žele prodati jer vide da su oni jedini vjerni sultanu. Zato moli vezira da za pet, šest tisuća ungaru prihvati dubrovačke srebrne dinariće. Vezir se nasmijao: "Stvarno bi bilo lijepo da uzmem vaše dinariće u kojima je uglavnom bakar".⁵⁴ Caboga ga je uvjeravao da su isti kao i prije, a Mavrocordatos potvrdio da su kvalitetni i na tržištu popularniji od bilo koje osmanske monete. Vezir je pristao, ali se zapitao: "Ma bre čovječe kako ćemo to učiniti, ja tega Caru ni smijem rijeti ni ukazati." Caboga je odvratio da sultan ne mora ni znati u kojem je novcu harač plaćen ako ga vezir potroši na vojku.⁵⁵ Sulejman-paša ga je uhvatio za ruku i rekao: "Kunem vam se mojom vjerom i sultanovom glavom da ovo ne bih učinio nikome na svijetu, ali zbog naklonosti koju prema vama osjećam i zato što ste se tako bolesni i stari potrudili doći i vidjeti me, ne mogu vas odbiti."⁵⁶

⁵¹ Budući da je zapis o njihovu pobratimstvu datiran početkom 18. stoljeća (*Ceremoniali*, sv. 8.1, f. 41-43v), nije moguće procijeniti jesu li ga sklopili u Istanbulu ili Beogradu.

⁵² *DA* 17, sv. 1834, br. 7; sv. 1839, br. 78; sv. 1873, br. 11. Nakon neuspjeha Kara Mustafine opsade Beča, veliki vezir Kara Ibrahim-paša strpao je Mavrocordatosu u zatvor (1684/5). Novi veliki vezir Sari Sulejman-paša vratio ga je na položaj glavnog dragomana Porte. Poslije pašina pogubljenja 1687. zbog vojnih neuspjeha, Mavrocordatos ga je spominjao kao "ludog Sulejmana, dubrovačkog idola" (Camariano, 1970: 35. Novak, 1935: 44, 45).

⁵³ *Lett. Lev.* sv. f. 64, f. 328v-329v. *DA* 17, sv. 1839, br. 78.

⁵⁴ *Veramente bella cosa che io pigli i vostri grossetti nei quali e la maggior parte di rame...* (*DA* 17, sv. 1873, br. 11).

⁵⁵ Dubrovčani su i u vrijeme tzv. Dugog rata (1593-1606) predavali harač velikom veziru koji se kao general osmanske vojske nalazio u Beogradu. Vezir je preuzimao harač uz sultanovu dozvolu i trošio ga na ratne potrebe (Miović, 2003: 14, 49-50).

⁵⁶ *Vi giuro per la mia fede, e per la testa del Gran Signore che questo non farei per nissuno huomo al mondo, ma in risguardo dell'affetto che a voi porto, e di questo travaglio che cosi vecchio et amalato havete intrapreso per venire à vedermi non vi posso mancare...* (*DA* 17, sv. 1873, br. 11).

Dan nakon što je carski rezident Corradino stigao u Dubrovnik, vlasti su pisale Cabogi da to veziru smjesta prizna, a priznanje prikaže kao potvrdu dubrovačke vjernosti Osmanlijama. Caboga je požurio s objašnjenjem kako je car poslao rezidenta da izvidi radi li tko na uništenju Republike, a sultanu valjda odgovara da je kršćani štite i tako mu indirektno osiguravaju harač. Činjenica je da je Osmanlijama zaista odgovaralo da i Austrijanci štite Dubrovčane od Mlečana (Novak, 1935: 16, 20, 44, 45). Na to je vezir otpustio dragomane. Čim je ostao nasamo s Cabogom, pozvao ga je bliže i rekao smijući se: "Zlo ti jutro Marojica, da vi nijeste pridali Grada Ćesaru?" Caboga je odvratio: "Prisvijetli gospodine di je tvoja pamet kojom te Gospod Bog nadario vrhu svijeh ljudi od ovega svijeta, da smo mi pridali Grad Ćesaru čemu bih ja došo ovdi, na tvoje noge, da mi glavu osiječeš, čemu li bi moja Gospoda poslali sada čestitomu sultanu harač, koji je eto na putu, i zanj sam ja jamac s glavom i životom." Vezir je zaključio: "Ja ne znam ništa, ma ako što bi, teško tebi i tvojoj glavi, er neka mi svi lažu, ma ako uhitim da mi ti lažeš najmanju stvar, u koga se uzdam i odkrivam ti sve svoje srce, platićeš mi za svijeh." Pod riječima "odkrivam ti sve svoje srce" vezir je najvjerojatnije mislio na ratne planove o kojima je pripovijedao Cabogi.⁵⁷ Caboga je te vijesti poslao carskom rezidentu u Dubrovniku. Prosljeđujući ih u Beč, rezident je naglasio da dolaze od intimnog prijatelja i povjerljive osobe velikog vezira (Novak, 1935: 20).

Bez obzira na prijeteće riječi koje mu je uputio, paša je sigurno bio svjestan da Caboga laže štiteći interese svoje države. Sigurno je znao da će podatke o broju osmanskih vojnika proslijediti Austrijancima. Možda je to i želio, možda mu je baš zato govorio o brojkama, a one su za tu svrhu možda bile lažne i napuhane. Ispunio je sve Cabogine molbe i naizgled povjerovao u sva njegova opravdanja. Caboga je bio uvjeren da su u tome bile presudne Mavrocordatosove riječi. Vlastima je pisao da ga je Mavrocordatos podržavao u svemu. Čak ga je i posjetio samo da mu kaže da će Republici pomoći što više bude mogao.⁵⁸

Mavrocordatos je u Sulejman-pašino ime pisao dubrovačkim vlastima o Caboginoj misiji: Caboga je stigao u Beograd napačen i bolestan. Vezir ga je primio zadovoljno i blagonaklono i nije zamjerio što Dubrovčani kasne s haračem. Umirili su ga argumenti savjesnog i mudrog Caboge. Budući da je vezir pristao uzeti dubrovačke dinariće, neka pošalju poklisara s haračem. Na kraju pisma, Mavrocordatos je izrazio poštovanje i odanost slavnoj Republici.⁵⁹

U svibnju 1687. poklisar harača Vladislav Buća⁶⁰ donio je 6.500 ungaru i još 6.000 u lošim dubrovačkim dinarićima.⁶¹

⁵⁷ DA 17, sv. 1839, br. 78.

⁵⁸ DA 17, sv. 1873, br. 11.

⁵⁹ DA 17, sv. 1839, br. 24.

⁶⁰ Dubrovačke vlasti u međuvremenu su i Cabogu proglasile poklisarom harača, tako da su u priznanici o uplati navedeni i on i Buća (*Sultanski spisi*, sv. 33, br. 1334).

⁶¹ DA 17, sv. 1855, br. 7. *Sultanski spisi*, sv. 33, br. 1334.

5. Može se od nas krv istočiti, ma ne izvaditi ono što neimamo: borba za smanjenje harača

Godine 1688. očekivao se pad Beograda. Dubrovčani su se nadali da će Austrijanci nakon toga krenuti na Bosnu i Hercegovinu. Poticali su taj pothvat svim silama. Stanovništvo zaleđa odvrćalo su od suradnje s Mlečanima u korist suradnje s Austrijom. Cara su uvjerali da stanovnici zaleđa sami žele pod njihovu vlast i slali mu molbe hercegovačkih glavara da ih primi pod okrilje.

Austrijanci su u rujnu 1688. osvojili Beograd. Očekivao se njihov daljnji prodor u Bosnu i Hercegovinu. Dubrovčani su vjerovali da će otjerati ne samo Osmanlije, nego i Mlečane, koji su godinu dana ranije osvojili Herceg-Novi i Carinu u neposrednoj blizini dubrovačke granice i tako presjekli glavnu dubrovačku trgovačku prometnicu prema Osmanskom Carstvu.

U novonastalim okolnostima Dubrovčani su odlučili obustaviti slanje harača sultanu. Odmah su otvorili konzulat u Istanbulu i za konzula imenovali dubrovačkog dragomana Luku Barcu da, umjesto poklisara, zastupa dubrovačke interese na Porti. Glavna dužnost bila mu je da prati reakcije na prestanak slanja harača iz Dubrovnika (Novak, 1935: 53-55. Foretić, 1980: 174-186. Miović, 2003: 114, 124, 158, 189, 190).

Već 1688. Barca je pisao vlastima da na Porti nitko osim Mavrocordatosu ne pita za dubrovački harač. On ga je tražio da se s njim obračuna, ali nije uspio jer se dotični sakrio. Porta je uputila poslanstvo caru Leopoldu I. Pod izgovorom da su ga došli obavijestiti o ustoličenju sultana Sulejmana II, poslanik Zulfikar-efendija i njegov savjetnik Mavrocordatos nastojat će isposlovati obustavu ratovanja (Carmariano, 1970: 34-37. Stourdza, 1913: 45, 46.) Barca je to doznao od mletačkog dragomana, a ovaj od Mavrocordatosu. Dakle, Mavrocordatos je sklon Mlečanima i u Beču će se sigurno zalagati za njihove interese. Barca ga nije mogao smisliti. Zvao ga je zlom i grčkim ignorantom.⁶²

Mavrocordatos je zaista otvoreno govorio da Dubrovčani griješe što ne šalju harač.⁶³ Na umu je imao dva rješenja u korist Carstva i Republike, a za realizaciju je bilo presudno da Dubrovčani održe sliku vjernih sultanovih haračara. Očito je da je razmišljao o mirovnim pregovorima u kojima će se postaviti pitanje mletačke okupacije dubrovačkog zaleđa. Ključni argument za uklanjanje Mlečana bio bi da sultanovi haračari teritorijalno moraju biti povezani s Osmanskim Carstvom. Drugo Mavrocordatosovo rješenje, koje možemo nazvati rezervnim, nastalo je na temelju stanja na ratnom području 1688. Predložio je sultanu da tajnim ugovorom

⁶² *DA* 17, sv. 1784a, br. 12, 21-24.

⁶³ Sličnog mišljenja bio je i čehaja jednog vezira Porte, koji je upozorio Barcu da bi harač trebali redovito plaćati dok se ne vidi što će biti s Bosnom (Radonić, 1941: 362).

Dubrovčanima ustupi dijelove zaleđa, koje Osmanlije, pred naletom Mlečana, ionako neće biti u stanju zadržati (Novak, 1935: 44, 45. Radonić, 1941: 362, 364).

Dubrovačke vlasti i diplomati nisu dobro reagirali na Mavrocordatosova razmišljanja. Neoprezno su računali da će ih zaštita Austrije i njeni vojni uspjesi spasiti od Mlečana i potpuno ili barem djelomično osloboditi vezanosti za Osmanlije. Aleksandra Mavrocordatosu proglasili su glavnim neprijateljem Dubrovačke Republike.⁶⁴

Barca je Mavrocordatosu smatrao vrlo opasnim jer je vanjska politika Porte bila potpuno u njegovim rukama. Pred početak pregovora Zulfikar-efendije i Mavrocordatosu s Leopoldom I. 1688, dubrovačke vlasti upozorile su svoga poklisara u Beču da im je Mavrocordatos nanio veliko zlo na Porti. Samo zbog njega je veliki vezir naredio da što prije donesu harač. Neka Bona upozori cara da je Mavrocordatos nepouzdan Grk bez imalo osjećaja prema kršćanstvu. Dao Bog da ne izazove novu osmansku opsadu Beča (Radonić, 1941: 350, 373, 399, 414, 457, 520, 524, 555, 566).

Sljedećih godina Dubrovčani su ponavljali da novac za harač namiruju iz carinskih prihoda, kojih više nema jer su im Mlečani blokirali granicu. Početkom 90-ih, kada je pritisak Porte ojačao, Mavrocordatos je počeo prilaziti Barci i nuditi mu pomoć, jer je prijatelj Republike i želi podržati njene interese. Puno je vremena prošlo od početka njegove karijere, kada se borio za svaku priliku da prevodi pred sultanom.⁶⁵ Sada je bio moćan i htio je i mogao pomoći. Unatoč očitoj vezanosti za Dubrovčane, tu njegovu namjeru ne bi trebalo smatrati izdajom interesa sultana i Porte. Vjerovao je da su Dubrovčani, nakon razornog potresa, ratova i sukoba s Kara Mustafom, osiromašili. Kao i u vrijeme dubrovačkog sukoba s Kara Mustafom, nudio je pomoć u nalaženju rješenja koje bi bilo prihvatljivo obim stranama.

Barcina netrpeljivost polako se topila, sve više je isticao Mavrocordatosovu naklonost i dobro promišljenu podršku na sastancima s dostojanstvenicima Porte. Opisao je scenu s jednog Mavrocordatosova sastanka s velikim vezirom i sultanovim kajmekanom. Pitali su ga o Republici, a on im ju opisao točno onako kako bi to učinili Dubrovčani. Vlasti su mu poslale pismo s izrazima duboke zahvalnosti i molbom da u svemu podrži poklisara Vladislava Buću koji se upravo uputio u

⁶⁴ Već 1686, kad su slale prvo poslanstvo velikom veziru Sari Sulejman-paši u Beograd, vlasti su tražile od poklisara da se s njime sastanu bez Mavrocordatosu iz razloga koje su im već iznijele. (*Lett. Lev.* sv. 64, f. 283-284v). Podatak o razlozima nije sačuvan, pa se može samo pretpostaviti da se radilo o dubrovačkim planovima o haraču, za koje su znali da se neće sviđjeti Mavrocordatosu.

⁶⁵ Godine 1677. poklisari Caboga i Buća pisali su Senatu da je Mavrocordatos uporno htio prevoditi u audijenciji kod sultana prigodom predaje harača. Odbili su ga jer nisu htjeli dopustiti da njihov dragoman izgubi tu čast. Opravdali su se time da uobičajene riječi sultanu izgovaraju na svome materinjem jeziku koji on ne razumije. Može ući, ali ne može prevoditi. Ušao je, ali se uvrijedio (*DA* 17, sv. 1839, br. 14).

Istanbul. Bući su izdale uputu da njeguje prijateljstvo s Mavrocordatosom i pokloni mu tkanine vrijedne 300 talira. I dalje su sumnjale u Mavrocordatosove dobre namjere i vjerovale da je sklon Veneciji. Zato neka mu Buća naglasi da Dubrovčani poštuju Mlečane iako su im skoro uništili državu.⁶⁶

Uz svesrdnu pomoć Aleksandra Mavrocordatosu u razgovorima s velikim vezirrom i reis-efendijom, Luka Barca i Vladislav Buća isposlovali su sredinom 1695. nagodbu da će Dubrovčani Osmanlijama platiti 42.500 talira⁶⁷ na ime svih zaostalih harača, kao i budućih harača i džumruka⁶⁸ do konca rata.⁶⁹

Vlasti su Mavrocordatosu napisale da su zasluge poklisara Buće u ovom teškom poslu neupitne, ali je ipak sasvim jasno da su ključne bile njegove pregovaračke vještine, trud i naklonost. Vječno će pamtiti što je za njih učinio.⁷⁰

Nastupilo je kratko zatišje u kojemu su Dubrovčani Mavrocordatosu nabavljali talijanska mirisna ulja, a on nastavio u svim prigodama pomagati konzulu Barci.⁷¹

Kako se sve više govorilo o sklapanju mira, Barca je sve više opsjedao Mavrocordatosu pitanjima o pregovorima i tvrdnjama da Dubrovčani više ne mogu podnijeti teret jednogodišnjeg harača. Mavrocordatos je uporno odgovarao da je prerano za razgovore o haraču i da ne smije prenositi pojedinosti o sklapanju mira. Da se što bolje pripremi za pregovore o dubrovačkom zaleđu, tražio je pisani izvještaj o stanju na dubrovačkoj granici i poručio dubrovačkim vlastima da mu redovito pišu.⁷²

Sudeći po mletačkim i austrijskim zapisima o mirovnim pregovorima, u usporedbi s Mavrocordatosom mletački predstavnik Ruzzini doimao se mizernim i nesposobnim. Odbijao je pristati na povlačenje Mlečana iz dubrovačkog zaleđa. Pogubio se u svađi s osmanskim predstavnicima i neoprezno priznao da je Venecija od početka rata planirala odvojiti dubrovačko područje od osmanskoga. Rami Mehmed-efendija i Mavrocordatos zaprijetili su da će prekinuti pregovore ako odmah ne pristane na njihove zahtjeve. Osmansko-mletački pregovori otegnuli su se zbog Dubrovnika. Da ih pospješe, uključili su se austrijski predstavnici. Uglavnom su šutke promatrali kako Mavrocordatos "melje" Ruzzinija. Po prirodi stvari bili su na strani Republike, a Dubrovčani su dodatno lobirali i dijelili mito. Inače, Austrijanci su obećali Dubrovčanima da će se zalagati za ukidanje harača, ali su samo

⁶⁶ DA 17, sv. 1784a, br. 61, 74, b.b. (5.7.1693). *Lett. Lev.* sv. 66, f. 8v, 29-30v.

⁶⁷ Prema obračunu na Porti, 42.500 talira iznosilo je 18.888 ungara i 2 dinarića, dakle, oko jedan i pol harač (*Sultanski spisi*, sv. 33, br. 1348).

⁶⁸ Godine 1521. Dubrovčani su izborili trajno pravo na zakup carine od 2%, koju su njihovi trgovci plaćali u europskom dijelu Carstva. Zakup, koji se u arhivskim izvorima uvijek naziva "džumruk", iznosio je 100.000 akči godišnje (Miović, 2003: 83).

⁶⁹ *Sultanski spisi*, sv. 33, br. 1345. DA 17, sv. 1784a, br. 74.

⁷⁰ *Lett. Lev.* sv. 66, f. 40v.

⁷¹ DA 17, sv. 1784a, br. 84, 85, 89, 91, 98, 101, 103a. *Lett. Lev.* sv. 66, f. 51, 51v.

⁷² DA 17, sv. 1784a, br. 91, 98.

jednom pokušali i odmah odustali⁷³ (Novak, 1935: 147, 148, 151, 155-159. Foretić, 1980: 193-195. Samardžić, 1983: 497, 498).

Mavrocordatos je osobno pisao dubrovačkim vlastima o pojedinostima pregovora. Nažalost, to pismo nije sačuvano, ali se njegov sadržaj može rekonstruirati pomoću Mavrocordatosove poruke Barci. U pregovorima je inzistirao na neprekidnoj vezi Dubrovačke Republike, osmanskog tributara, s Osmanskim Carstvom. S austrijskim predstavnicima usmeno je dogovorio da će Dubrovačka Republika ostati austrijska šticićenica⁷⁴ i osmanski tributar. Mlečani se moraju povući, a Dubrovčani paziti da ne budu zakinuti u procesu razgraničenja.⁷⁵

Dubrovočani su Mavrocordatosu uzvratili pošiljkom talijanskih mirisnih ulja i izrazima divljenja i zahvalnosti, a već u sljedećoj rečenici naveli su novu molbu. Zamolili su ga da podrži misiju poklisara Vladislava Buće,⁷⁶ kojega je upoznao 1694/5. na pregovorima o oprostima zaostalih harača. Buću su poslali u Istanbul da dramatičnim opisivanjem neumitne propasti Republike zbog dugotrajnog rata i zastoja trgovine, a još se nije oporavila od potresa i gubitaka koje joj je nanio Kara-Mustafa, isposluje smanjenje harača. Kad bude govorio o siromaštvu Republike, na Porti će za "uspješan završetak posla" diskretno nuditi visoke nagrade, velikom veziru 5000 talira, muftiji i reis-efendiji po 3000, Mavrocordatosu 2000, čehaji velikog vezira 1000 talira.⁷⁷

Pregovori su sporo napredovali. U proljeće 1700. težište diplomatske bitke dobrim je dijelom prebačeno na bosanskog beglerbega Halil-pašu, kojega je Porta zadužila da procijeni materijalno stanje Dubrovnika. Dubrovčani su Halil-paši odmah uputili poklisara, koji mu je za izvještaj u korist Republike ponudio 120 cekina odmah i još 400 naknadno. Na pregovore s tvrdim beglebegom otputovao je Buća.⁷⁸

Pregovori su i dalje zapinjali i otezali se, a Dubrovčani Mavrocordatosu zasipali molbama da opet i opet razgovara na Porti i naglašavali da u njega, zaštitnika Republike, polažu sve svoje nade.⁷⁹ Stvari su se makle s mrtve točke tek u drugoj polovini 1702, kada je na položaj bosanskog beglerbega došao Sejfullah-paša, a veliki vezir postao Daltaban Mustafa-paša. Vezir je pred kraj rata bio bosanski beglerbeg, dobro je znao situaciju u Dubrovniku i tvrdio da o Dubrovčanima nikad ništa loše nije čuo.⁸⁰

⁷³ Rami Mehmed-efendija i Mavrocordatos čekali su mletački pristanak do 2. veljače, a onda su otišli iz Beča. Pet dana kasnije, mletački je Senat izglasao odluku o potpisivanju mirovnog ugovora (Novak, 1935: 160, 163).

⁷⁴ Nakon pregovora u Srijemskim Karlovcima, u dogovoru s Leopoldom I. Dubrovčani više nisu slali tribut, a austrijski rezident otišao je iz Dubrovnika (Foretić, 1980: 194).

⁷⁵ *DA* 17, sv. 1784a, br. 104.

⁷⁶ *Let. Lev.* sv. 67, f. 8. *DA* 17, sv. 1784a, br. 101, 103a.

⁷⁷ *Let. Lev.* sv. 67, f. 8v-10v.

⁷⁸ *Let. Lev.* sv. 66, f. 96-100, 168v.

⁷⁹ *Let. Lev.* sv. 66, f. 88, 88v, 116v, 117, 135v, 136, 174, 174, 189, 189v, 208v-210, 219, 219v.

⁸⁰ *Let. Lev.* sv. 66, f. 235-236; sv. 67, f. 8, 60v, 61.

Prema svjedočenju Barce, čudo su učinila dirljiva pisma koja je Senat početkom 1703. poslao velikom muftiji i velikom veziru: "... može se od nas krv istočiti, ma ne izvaditi ono što neimamo, i cječa česa toliko smo smeteni da ne možemo dat pokoja sami sebi..."⁸¹ Vidjevši učinak pisama, Mavrocordatos je poručio poklisaru Bući neka paši u Sarajevu prestane iznositi argumente za smanjenje harača, već neka samo moli milost.⁸²

Ubrzo nakon toga postignut je sporazum. Mavrocordatos se tajno sastao s Barcom i objavio mu da je sultan za proteklo razdoblje od svršetka rata pristao primiti samo jedan harač.⁸³

Slijedili su pregovori o budućim haračima, u kojima su se konzul Barca i poklisar Buća s punim povjerenjem oslanjali na Mavrocordatosove savjete. Poslušali su ga u svemu, osim u prijedlogu da ubuduće plaćaju u srebrnjacima. Barca je izračunao da se više isplati plaćati u najjeftinijim zlatnicima, osmanskim šerifijama.⁸⁴

Dogovor je postignut sredinom 1703. Dubrovčani će plaćati harač svake treće godine dokle god se situacija u Republici ne poboljša. A kad se Republika oporavi, opet će ga plaćati svake godine. Da obilježe smanjenje harača, dubrovačke vlasti su uvele proslavu i procesiju na dan Sv. Lovra. Nije bila riječ samo o haraču, već o želji Dubrovčana da što više olabave vezu s Osmanskim Carstvom (Miović, 2003: 193-195). Aleksandru Mavrocordatosu poklonile su 2000 talira, 800 ungara, 100 cekina i knjige za sina Nikolu.⁸⁵

Nakon predaje harača, poklisari su dobili priznanicu u kojoj je pisalo da su platili "u zlatnicima (šerifijama, op.a.) vrijednima po 270 akči".⁸⁶ Isto je bilo i 1706.⁸⁷

⁸¹ *Lett. Lev. sv. 67, f. 5, 5v.* Objašnjenje zašto su dostojanstvenici tako reagirali na pisma u kojima Dubrovčani mole milost nalazimo u razgovoru velikog vezira Ibrahim-paše s poklisarom Sekundom Gozze 1678. godine. Vezir je objasnio Gozzi zašto se Kara Mustafa na njega razbjescio: "za drugo nije se na tebe rasrčio nego er si ga udrio u srce s onijem riječima što mu si reko, mi smo donijeli harač koji donosimo više od četrsta godišta, i mi smo siromasi zato došli smo se molit Caru i tebi." Kara Mustafa je nakon tih riječi znao da se više ne smije neprijateljski odnositi prema Dubrovčanima i baš zato je procjenu dubrovačkog materijalnog stanja povjerio bosanskom beglerbegu. Naime, osmanski zakoni ne dopuštaju nanošenje štete vjernim haračarima koji mole milost (*DA* 17, sv. 1849, br. 13).

⁸² *Lett. Lev. sv. 67, f. 50, 50v.*

⁸³ *Lett. Lev. sv. 67, f. 50v-51v.*

⁸⁴ *Lett. Lev. sv. 67, f. 52, 79v-88v, 94v-97.*

⁸⁵ *Lett. Lev. sv. 67, f. 10, 50v-51v, 86, 86v, 89, 120v, 131v-132v.* U znak zahvalnosti, Senat je Bući, doduše tek poslije smrti 1726. (Vekarić, 2016: 188), dao izraditi spomen-sliku s grbovima Republike i njegove obitelji i natpisom o njegovim zaslugama. Slika je obješena u dvorani Velikog vijeća (Benussi, 1929:174-179).

⁸⁶ *Sultanski spisi, sv. 34, br. 1360.* Koliko je ta priznanica bila dragocjena najjasnije govore nagrade koje su vlasti dodjeljivale Barci. Prvo su mu isplatili 200 ungara i 1000 talira, a onda mu, jednu za drugom, dodjeljivali konzularne uprave na Cipru, na obalama Sirije s Alepom i Tripolisom, u Aleksandriji i Kairu (Miović, 2003: 194, 195).

⁸⁷ *Sultanski spisi, sv. 34, br. 1368.*

Ali, tri godine kasnije šerifija više nije bilo u opticaju.⁸⁸ Pozivajući se na zadnje dvije priznanice, Dubrovčani su tvrdili da je plaćanje protuvrijednosti u srebrnjacima jedino prihvatljivo rješenje, što je Mavrocordatos predlagao već 1703. Opet su se u potpunosti oslonili na njegovu pomoć. Odmah su mu poklonili 300 cekina i obećali nagradu od 3000 talira. Uza sve to, tih su mu godina stalno slali rimske i firentinske mirisne masti i ulja.⁸⁹

Mavrocordatos je ishodio sultanov pristanak na srebrni harač. Dubrovčanima, koji su imali izvanredan uvid u tečajeve,⁹⁰ plaćanje u srebrnjacima omogućilo je velike uštede. Sve do sloma Republike, poklisari harača krili su zlatnike u bisagama i putem ih, prema preciznim uputama dubrovačkih rizničara, mijenjali u srebrnjake. O uštedama najjasnije govori rečenica iz uputstva poklisarima 1733: "Za harač (12.500 zlatnika, op.a.), džumruk i uobičajene troškove i darove na Porti, dajemo vam vrijednost od 10.600 zlatnika." (Miović, 2003: 196).

Glavni dragoman Porte Nikola Mavrocordatos, Aleksandrov sin, isposlovaio je 1709. sultanov *hatt-ı hümayun* o blokiranju trgovačkih luka u Herceg-Novom, Risnu, Gabeli i Makarskoj, jer su ugrožavale poslovanje dubrovačke luke. U pismu zahvale Aleksandru Mavrocordatosu Dubrovčani su zaključili da je u njegovoj plemenitoj obitelji naklonost prema Republici očito nasljedna. Nikoli su poklonili galanterijsku robu, a stigle su i knjige koje su mu kupili u Veneciji.⁹¹

6. Znak vječnog sjećanja u zaključanoj škrinji

Aleksandar Mavrocordatos preminuo je 23. prosinca 1709. Deset dana prije toga, dubrovačke vlasti poslale su mu pismo kojim su mu po tko zna koji put poručile da ih je zauvijek zadužio i da će njegova dobrota i naklonost zauvijek ostati u pamćenju Dubrovčana.⁹²

Dubrovčani su raznim vladarima, uglednicima, anonimnim pomagačima stoljećima slali kićene izraze zahvalnosti, ali ovaj su put zaista doslovno mislili to što su rekli. Uplata sljedećeg trogodišnjeg harača bila je 1712. godine. U međuvremenu,

⁸⁸ Sve do konca XVII. stoljeća šerifije su bile kvalitetni zlatnici, vrijednosti slične ungaru, katkad i cekinu. Godine 1707. privremeno su povučene iz opticaja. U razdoblju od 1719. do 1732. šerifija je vrijedila 300-315 akči, a od 1735. do 1743. godine 330 akči. Vrijednost ungara u to se doba kretala od 360 do 439 akči, a vrijednost cekina od 380 do 457 akči (Vinaver, 1970: 49, 50, 142, 160, 171, 271, 273).

⁸⁹ *Lett. Lev.* sv. 66, f. 244, 244v; sv. 67, f. 156, 196v, 215, 216; sv. 68, f. 95.

⁹⁰ O dubrovačkim financijskim transakcijama opširnije: Miović, 2003: 169-201.

⁹¹ *Lett. Lev.* sv. 68, f. 43v, 44, 51, 56v-58, 59, 60v-61v, 70v, 71, 99v, 100, 110v, 116v, 117.

⁹² *Lett. Lev.* sv. 68, f. 120v, 121. Sačuvano je dvadesetak pisama dubrovačkih vlasti Aleksandru Mavrocordatosu (*Lett. Lev.* sv. 66, f. 69, 88, 88v, 116v, 117, 135v-136, 174, 174v, 189, 189v, 219v, 220, 235-236; sv. 67, f. 131v-132v, 157v, 158, 191-192v; sv. 68, f. 56v-58, 80, 80v, 100v, 101, 106v, 107, 120v, 121). Iz njih se vidi da im je Mavrocordatos prilično često pisao, no dosad su pronađena samo dva njegova pisma (*DA* 17, sv. 1839, br. 24; sv. 1858, br. 37).

pred sam kraj Aleksandrova života, Nikola Mavrocordatos je otišao s položaja glavnog dragomana,⁹³ a zamijenio ga je brat Janaki. U uputi poklisarima vlasti su istaknule da iz zahvalnosti žele čuvati sjećanje na zasluge pokojnoga Aleksandra Mavrocordatos, kao i dobre odnose s njegovim sinovima. Zato Janakiju neće dati samo dva komada atlasa - uobičajeni dar za dragomane Porte, nego i zaključanu škrinjicu s mirisnim uljima i šezdeset najskupljih i najcjenjenijih zlatnika, cekina. Sa škrinjicom će mu predati ključ, tako da je kasnije, bez neželjnih svjedoka, sam otključa. Jednako su učinili i 1715.⁹⁴ Tri godine kasnije, na položaju glavnog dragomana Porte bio je Ligorasco Ghika, unuk Aleksandra Mavrocordatos. Znao je za tajni poklon i, premda isprva nije bio u slozi s poklisarima, tražio je isti za sebe. Dubrovčani su pristali, ali više nije bilo ceremonijala sa škrinjicom. Samo su mu u tajnosti uručili 60 cekina. Cekine su poklonili i Ligorascovom bratu Gregoriju, kojega su 1726. zatekli na položaju glavnog dragomana Porte.⁹⁵ Tu tajnu nagradu, uvedenu za uspomenu na Aleksandra Mavrocordatos, Dubrovčani su do sloma Republike prigodom predaje harača davali svim glavnim dragomanima Porte (Miović, 2003: 61).

Izvori Državnog arhiva u Dubrovniku

Diplomata et Acta, 17. stoljeće (kratica: *DA 17*), fond 7.3.7.

Leges et instructiones, Ceremoniali (kratica: *Ceremoniali*), fond 14.1.

Lettere di Levante (kratica: *Lett. Lev.*), fond 8.1.

Sultanski spisi, fond 7.2.1.

Literatura

Abou-El-Haj, R. A. (2004). Ottoman Diplomacy at Karlowitz. U A. N. Yurdusev (Ur.) Ottoman Diplomacy, Conventional or Unconventional? (str. 83-113). Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.

Bartsocas, C. S. (1973). Alexander Mavrocordatos (1641-1709): Physician and Statesman.

⁹³ Nakon odlaska s Porte 1709, Nikola je imenovan *hospodarom* Moldavije, a nekoliko godina kasnije *hospodarom* Vlaške (Stourdza, 1913: 60. Philliou, 2011: 237).

⁹⁴ *Lett. Lev.* sv. 68, f. 37v, 238, 238v. Poslije odlaska s položaja glavnog dragomana Porte Janaki je, poput brata Nikole, imenovan *hospodarom* Vlaške, a nekoliko godina kasnije *hospodarom* Moldavije (Philliou, 2011: 237).

⁹⁵ *Lett. Lev.* sv. 70, 179v-180v; sv. 71, f. 20, 20v, 145v; sv. 72, f. 46. Nakon odlaska s položaja glavnog dragomana Porte, Gregorio je, poput ujaka Nikole, imenovan *hospodarom* Moldavije, a nekoliko godina kasnije *hospodarom* Vlaške (Philliou, 2011: 237). Gregorio i Ligorasco bili su sinovi Roksandre, kćeri Aleksandra Mavrocordatos (Calimano, 1970: 15).

Journal of the History of Medicine and Allied Sciences, 28 (4), 392-395.

Benussi, A. (1929). Slika u počast Vladislava Buće dubrovačkog vlastelina. *Glasnik Dubrovačkog učenog društva Sveti Vlaho*, 1, 174-179.

Camariano, N. (1970). *Alexandre Mavrocordato, Le grand drogman; Son activité diplomatique 1673-1709*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.

Çalışır, M. F. (2016). *A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire During the Grand Vizierate of Fazil Ahmed Pasha (1661-1676)*. Washington, DC: Georgetown University (doktorski rad).

Ágoston, G. (2009). Treaty of Karlowitz. U G. Ágoston, B. Masters (Ur.) *Encyclopedia of the Ottoman Empire* (str. 309-310). New York: Infobase Publishing.

Etker, Ş. (2017). İskerletzade Aleksandros Mavrokordatos'un *Pneumaticum Instrumentum Circulandi Sanguinis sive De Motu et Usu Pulmonum* (1664) Başlıklı Tezinin Çevirileri. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 19 (1), 141-149.

Extremera, M. Á. (2014). Surviving the Fall: Greek Elites under Ottoman Rule in the Prephanariot Period (1453-1711). *Erytheia Revista de estudios bizantinos y neogriegos*, 35, 381-409.

Foretić, V. (1980). *Povijest Dubrovnika do 1808.*, II. Zagreb: Nakladni zavod MH.

I "Documenti Turchi" dell' Archivio di Stato di Venezia, inventario della miscellanea a cura di Maria Pia Pedani Fabris. (1994). Venezia: Ministero per i beni culturali e ambientali, Ufficio centrale per i beni archivistici.

Irmscher, J. (1999). Alexandros Mavrocordatos, Greek Scholar and Turkish Diplomat. XII Türk Tarih Kongresi (12-16 Eylül 1994), *Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. Cilt (str. 1005-1008), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Janos, D. (2005). Panaiotis Nicousios and Alexander Mavrocordatos. The Rise of Phanariots and the Office of Grand Dragoman in the Ottoman Administration in the Second Half of the Seventeenth Century. *Archivum Ottomanicum*, 23, 177-196.

Körbler, Đ. (1929). Dubrovčani i Kara-Mustafa, veliki vezir turski. *Glasnik Dubrovačkog učenog društva Sveti Vlaho*, 1, 11-19.

Liepopili, A. (1929). Dopisi Marojice Caboge vladi dubrovačkoj. *Glasnik Dubrovačkog učenog društva Sveti Vlaho*, 1, 125-146.

Livanios, D. (2000). Pride, Prudence and the Fear of God: The Loyalties of Alexander and Nicholas Mavrocordatos (1668-1730). *Dialogos: Hellenic Studies Review*, 7, 1-22.

Ljubić, Š. (1880). O odnošajih medju republikom mletačkom i dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti. *Rad JAZU*, 54, 62-160.

Maurocordato A. (1965). *Pneumaticum instrumentum circulandi sanguinis sive de motu et usu pulmonum*. Firenze: Leo S. Olschki.

Mavrokordatos, A. (2010). *Anapnefstikon Organon tis Kikloforias tou Ematos itoi peri Kiniseos kai Krias ton Pnevmon*. Atena: Stamoulis.

Miović, V. (2003). *Dubrovačka diplomacija u Istanbulu*. Zagreb / Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

Miović, V. (2020). *Dragomano nostro della Porta: Dragomans of the Porte in the Service of Dubrovnik in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. *Dubrovnik Annals*, 24, 65-95.

Novak, G. (1935). Borba Dubrovnika za slobodu 1683-1699. *Rad JAZU*, 253, 1-164.

Papachristou, P. (1992). *The Three Faces of the Phanariots: An Inquiry into the Role and Motivations of the Greek Nobility under Ottoman Rule, 1683-1821*. (magistarski rad). Burnaby: Sveučilište Simon Fraser.

Păun, R. G. (2008). Réseaux de livres et réseaux de pouvoirs dans le sud-est de l'Europe: le monde des drogmans (XVIIe-XVIIIe siècles). U F. Barvirer, I. Monok (Ur.) *Contribution à l'histoire intellectuelle de l'Europe: Réseaux du livre, réseaux des lecteurs* (str. 63-108). Budapest: Bibliotheca Nationalis Hungariae, Országos Széchényi Könyvtár.

Philliou, C. M. (2011). *Biography of an Empire. Governing Ottomans in an Age of Revolution*. Berkley / Los Angeles / London: University of California Press.

Radonić, J. (1939). *Dubrovačka akta i povelje*, III.2. Beograd: SKA.

Radonić, J. (1941). *Dubrovačka akta i povelje*, IV.1. Beograd: SKA.

Radonić, J. (1942). *Dubrovačka akta i povelje*, IV.2. Beograd: SKA.

Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, volume XIV, Constantinopoli, Relazioni inedite (1512-1789), a cura di Maria Pia Pedani Fabris. (1996). Padova: Bottega d'Erasmus, Aldo Ausilio Editore.

Samaradžić, R. (1983). *Veliki vek Dubrovnika*. Beograd: Prosveta.

Stanojević, G. (1982). *Dalmacija u doba Morejskog rata 1684-1699*. Beograd: Vojnoizdavački zavod JNA «Vojno delo».

Stourdza, A. A. C. (1913). *L'Europe orientale et le rôle historique del Maurocordato 1660-1830 avec un appendice contenant des actes et documents historiques et diplomatiques inédits*. Paris: Plon-Nourrit et cie.

Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*, II.2. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Vekarić, N. (2016). *Vlastela grada Dubrovnika*, 7. Zagreb / Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.

Vinaver, V. (1970). Pregled istorije novca u jugoslovenskim zemljama (XVI - XVIII vek). Beograd: Istorijski institut.

Vučetić, A. (1918). Marojica Caboga u zgodama Dubrovnika. *Vjesnik Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog Zemaljskog arhiva*, 20, 163-188.

WDL (2018). World Digital Library, *Synopsis of the Art of Rhetoric*, <<https://www.wdl.org/en/item/14756/>> Pristupljeno 13.2.2021.

Zlatar, Z. (1992). *Between the Double Eagle and the Crescent*. New York: East European Monographs.

Alexander Mavrocordatos *Exaporite*, Grand Dragoman and Secret Adviser of the Porte: The Dubrovnik Experience

In the period during which Alexander Mavrocordatos acted as grand dragoman and secret adviser of the Porte (1673–1709), the Ragusans were experiencing the most difficult and most challenging moments in their relations with the Ottomans. Considering that, as an intermediary, interpreter, negotiator, and adviser, he acted in the shadows, his significance for the Dubrovnik Republic has not been clearly articulated to date. It was not until the archival research conducted for the purpose of this study, focused entirely on Mavrocordatos's activities, that the important, and often crucial role of this remarkable diplomat in the history of the Ragusan–Ottoman relations has been reconstructed. With immense pleasure, I have written this paper on Alexander Mavrocordatos, an exceptional man, in honor of another exceptional man, Ekrem Čaušević. Ekrem-hoca opened to me the door to a profession without which I could not imagine my life.

Key words: Ottoman Empire, Dubrovnik Republic, Phanariots, grand dragomans of the Porte, Alexander Mavrocordatos